

БАРСЬКИЙ СКАРБ ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКИХ МОНЕТ XVII ст.

Барський скарб, знайдений 2002 р., досліджений у нашій статті, дає можливість науковцям прослідкувати переважання польських і литовських монет, які перебували у грошовому обігу на Поділлі у 1614 – 1670 рр. Він допоможе проаналізувати товарно-грошові та економічні відносини в Україні у період її перебування у складі Речі Посполитої та за добу Гетьманщини, зрозуміти причини відсутності карбування власної національної грошової одиниці у гетьманський період (1648 – 1764 рр.).

Хранителі центральних та місцевих мінцкабінетів (музеїв) вже з середини XIX ст. розуміли значення монетного скарбу як цілісного комплексу, що є немовби одномоментним знімком грошового обігу у конкретній місцевості на момент його приховування. За півтора століття українською історичною наукою зафіксовано до 2,5 тисячі знахідок скарбів монет, про склад яких є більш-менш повна інформація. Серед них найбільшу цікавість становить:

– Скарб, виявлений 1898 р. у Києво-Печерській Лаврі (16079 монет, медалей, жетонів, із них 6184 – золотих, вагою 27, 43 кг і 9895 срібних монет, вагою 273, 44 кг. Описаний А. К. Марковим¹.

– Глинянський Скарб (Львівська обл.). Знахідка 1964 р., досліджена М.Ф. Котляром².

– Скарб із 68 празьких монет, знайдений 2000 р. у Київській області³.

– Скарб 2001 р. Знахідка празьких грошей з Луки Барської Вінницької області.

– Скарб 1979 р. польсько-литовських монет XVI – XVII ст. з Сквирського району Київської області⁴.

– Барський скарб золотих і срібних монет 1982 р. та цілий ряд інших.

У 2002 р. у старовинному місті Барі (у 2001 році йому виповнилося 600 років) Вінницької області було знайдено рідкісний скарб із 76 польських та литовських срібних монет. Стан збереження монет задовільний, що дає можливість їх датувати, класифікувати та ідентифікувати.

Оболонка так званого Барського скарбу, який зберігається у Вінницькому державному педагогічному університеті імені М. Коцюбинського, – це невеличкий глиняний горщик круглої форми із вінцем, висотою 18 см., діаметром – 15 см. Його виготовлено з місцевої глини барським майстром XVII ст. Попередній огляд знахідки дав можливість визначити її вміст – польсько-литовські монети XVII ст., які перебували в грошовому обігу України, зокрема, Поділля, як у період панування Речі Посполитої на «королівських» землях Барського староства, так і в період утвердження Гетьманської держави й так званої «Руїни» (1663 – 1670 рр.)⁵.

У скарбі зберігалися коронні срібні орти, шостаки, трьохгрошовики (в Україні для їх означення побутовала ще назва «шаги», а карбувалися вони ще за Сигізмунда III), півтораки, литовські та польські півгроші.

У горщику зберігалися 7 ортів, 11 шостаків, 11 трояків, 42 півтораки, 2 литовські та 3 польські півгроші. Якість збереження монет різна, проба срібла досить висока, переважно в коронних ортів, трояків, шостаків 20-х років. Загальна вага скарбу складає 185 г.

Найдавніша монета у знахідці – шостак (6 грошів) із портретним зображенням Сигізмунда III (1614 р. карбування), найновіша – шостак 1670 р.

У дев'яти монет зроблені отвори шилом (чи іншим металевим пробоем) на кінцях грошей різних номіналів, що свідчить про те, що їх використовували як нашійні жіночі прикраси – дукачі.

Із семи срібних коронних ортів (1/4 срібного талера, вага 7,06 г, чистого срібла – 4,85 г), які карбувалися на монетному

дворі у м. Бидгош, у Барському скарбі переважають емісії 1621 – 1624 рр. Аналіз 11 коронних шостаків свідчить про їх велике поширення у грошовому обігу України на протязі XVII ст., незважаючи на постійний процес знецінення цих монет (зменшення вмісту срібла). У монеті 1614 р. вагою 4,376 г вміст чистого срібла складає 3,69 г, в шостаку 1665 р., який карбувався за короля Яна II Казимира, вага складає вже 3,48 г із вмістом чистого срібла 1,305 г. Цей факт засвідчує початок занепаду економіки грошового господарства Речі Посполитої, особливо після її поразки у національній війні українців під проводом Богдана Хмельницького (1648 – 1654 рр.)⁶.

У скарбі зберігалися і коронні шостаки 1614, 1623, 1625, 1626, 1627, 1656, 1665, 1670 рр. Вірогідно, що скарб скоріш за все належав одному із барських ремісників (міщан), який у важкий час «Руїни», напередодні захоплення турками Поділля в 1672 р., вирішив приховати до кращих часів свої незначні заощадження.

Аналіз скарбового матеріалу показує, що переважна більшість трьохгрошовиків, які були в обігу на території Правобережжя у II половині XVII ст. – це монети, карбовані у Речі Посполитій у 1620 – 1624 рр. З 11 монет, відкарбованих на польських і литовських монетних дворах (Вільно, Краків), переважали монети із вмістом чистого срібла 0,914 г. З них одна монета датована 1620 р., 3-и – 1621 р., 3-и – 1622 р., 2-і – 1623 р., 2-і – 1624 р. На аверсі трьох грошовиків зображено герб, дату карбування, напис польською мовою – «III GROSARG», на реверсі – портрет Сигізмунда III (1587 – 1632) або Яна II Казимира (1648–1668) відповідно.

У Барському скарбі домінують півтораки – срібні дрібні монети вартістю 1-н, 5-ть гроша, які карбувалися монетними дворами Речі Посполитої (у Кракові в 1614 – 1625 рр., у Львові – 1654–1666 рр., у Бидгощі і Вільно в 1619 – 1620 рр.). Поява півтораків була викликана тим, що при масовій емісії трояків не було відповідної монети, яка б дорівнювала половині його вартості. Маса півтораків спочатку дорівнювала 1,54 г

(0,72 г чистого срібла). Згодом вона зменшилася до 1,08 г (0,32 г чистого срібла).

На аверсі монети внизу вміщувалася цифра «3», що означала її вартість – 3-и півгроша, а на реверсі – традиційна цифра «24», що вказувала на колишню вартість коронного талера – 24-и гроші.

Півтораки, що в Україні у народі називали «чехами», були найпоширенішою розмінною монетою впродовж XVII – XVIII ст. На Лівобережжі у II половині XVII ст. півтораки за вартістю прирівнювалися до однієї російської срібної копійки.

За часів гетьмана Петра Дорошенка (1665–1676 рр.) у Лисянському фальшивомонетному дворі карбували підробки низькопробних півторагрошовиків, шостаків із знаком Львівського монетного двору (із зображенням «лева»), півтораків та мідних солідів (боратинок).

Серед 42 півтораків, що знаходяться у скарбі, переважають монети, карбовані у 1621 – 1632 рр. – 40 одиниць, 2-і монети датовані 1633 р. Монети цього типу представляють: 2-і (1620 і 1622) – з пробитими отворами; 2-і (1624) – з обрізаними кінцями; 4-и – без чіткого зображення дати карбування. Більше десятка півтораків дуже потерті, що свідчить про досить великий період їх перебування в обігу, низьку пробу срібла (500-т і нижче) та велику популярність серед українського населення. Мізерну кількість (2-і монети) складають литовські півгроші із зображенням вершника і портрета Сигізмунда III та три литовські півгроші – дуже поганого збереження.

Будь-який монетний скарб, знайдений археологами, або виявлений підчас земляних робіт, являє собою важливе історичне джерело. Навіть якщо в ньому знаходяться незначна кількість монет, він все ж дає підставу для висновків щодо грошового обігу в певний період на території, де його виявлено. Опрацьований та атрибутований матеріал кількох скарбів з певного регіону засвідчує не тільки про наявність у обігу монет вміщених в них, а й дозволяє скласти уявлен-

ня щодо переважної більшості в обігу тих з них, що чисельно переважали в скарбах. Подальша робота з комплексом монет XVII ст. в перспективі передбачає з'ясування питання щодо особливості формування місцевих скарбів та складання карти поширення монет певних типів на зазначеній території⁷.

Отже, Барський скарб виявлений 2002 р. дає можливість дослідникам підтвердити переважання польських і литовських монет, у грошовому обігу Поділля у 1614 – 1670 рр. Він допоможе надалі проаналізувати товарно-грошові та економічні відносини в Україні у період перебуванні її в складі Речі Посполитої та за доби Гетьманщини, зрозуміти причини відсутності карбування власної національної грошової одиниці у гетьманський період (1648 – 1767 рр.).

Барський скарб 2002 року

У глечику зберігаються 76 срібних монет: 7-м коронних ортів; 11-ть шостаків; 11-ть трояків; 42-а півтораки; 2-а литовських півгроша; 3-и польських півгроша.

Найдавніша монета – шостак (6-ть грошів) – 1614 р.

Найновіша монета – шостак 1670 р.

1. Потин В. Сокровища монастырской казны (Киево-Печерский класс) // Нумизматика і фалеристика. – 2000. – № 4. – С. 30–32.

2. Котляр М.Ф. Шукачі і дослідники скарбів. – К., 1971. – С. 30;

3. Яужева-Омельянчик Р. Скарб знайдено... // Нумизматика і фалеристика. – 2002. – №1. – С. 12–13.

4. Козубський Г., Строков О. Новий скарб празьких грошей з Київської області. // Нумизматика і фалеристика. – 2001. – № 1. – С. 48;

5. Лойко О.Г. Опис Барського скарбу 2002 р. – Вінниця, 2002. – С. 6.

6. Зварич В., Шуст Р. Нумизматика: Довідник. – Тернопіль, 1998. – С. 268, 269, 291- 293, 349–353, 369–370, 418–419.

7. Дмитрієнко М., Литвин В., Яковлева Л., Ющенко В. Гроші в Україні. Факти і документи. К.: ARC. Ukraine. – 1998. – С. 14.

Oleksii Bakalets

**BAR POLISH-LITHUANIAN COINS TREASURE
OF THE XVII CENTURY**

Bar treasure, found in 2002, gives the opportunity to trace the predomination of Polish and Lithuanian coins, which were in the monetary circulation of Podillya in 1614 – 1670. It will help to analyse the commodity-money and economic relations in Ukraine when it was the part of Rich Pospolyta and during Hetmanshchina period, so that, we will be able to understand, why the coinage of national money was absence until Hetman period (1648 –1764).

